

Bolesław Erzepki

Kto jest autorem
„Carmen Macaronicum De Eligendo
Vitae Genere“ —
Kochanowski czy Klonowicz?

Odbitka z „Księgi Pamiątkowej
ku czci St. Dobrzyckiego“

Poznań 1928
Czcionkami Drukarni Uniwersytetu Poznańskiego

38875
II

Wyr. Dr. L. Bernacki

Lwów 1934

Har.

od autora.

Bolesław Erzepki

Kto jest autorem
„Carmen Macaronicum De Eligendo
Vitae Genere” —
Kochanowski czy Klonowicz?

Odbitka z „Księgi Pamiątkowej
ku czci St. Dobrzyckiego”

Poznań 1928
Czcionkami Drukarni Uniwersytetu Poznańskiego

38875
II
Bolesław Erzepki.

Kto jest autorem
„Carmen Macaronicum De Eligendo
Vitae Genere” —
Kochanowski czy Klonowicz?

Postawione w taki sposób w powyższym nagłówku zapytanie wzbudzi niechybnie wśród inteligencji polskiej powszechne zdziwienie i wywoła bez wątpienia w kołach wytrawnych znawców dawnej literatury Zygmuntowskiej stanowcze sprzeciwy i energiczne protesty. Jakto? Miałyżby rzeczywiście do poetyckiej puścizny czarnoleskiego poety, której obszar od wieków ponad wszelką wątpliwość jest ustalony, zakraść się naprawdę jakieś wątpliwego pochodzenia literackie plody i zabytki?

Wszakżeż nad tym bezcennym skarbem naszej artystycznej umysłowości od samego zgonu poety troskliwie i pieczołowicie czuwało oko Jana Januszowskiego, dobrego znajomego, jeżeli nie osobistego przyjaciela poety, a przytem najgorętszego wielbiciela muzy czarnoleskiej. Wszakżeż to właśnie dzięki osobistym staraniom Januszowskiego ocalała ta muza w całości. Nie poszła w rozsypkę i na zatrąte, lecz utrwalaona przez niego w druku zaraz po śmierci poety, przechowała się nam jako najpiękniejszy i najdosłojniejszy pomnik polskiego renesansu i po wszystkie czasy będzie wielkim triumfem polskiego artystycznego wysiłku, polskiego duchowego współzawodnictwa nie tylko wśród świata słowiańskiego, ale na całym północno-wschodnim obszarze Europy. Wszakżeż to sam Kochanowski z zaufaniem odnosił się do drukarza-wydawcy Januszowskiego i z nim, a nie z kim innym, wnet po wydaniu swojego największego arcydzieła

(Psałterz 1578) około dokonania zbiorowej edycji wszystkich wogóle dzieł i pism swoich układał się i porozumiewał.

Jeżeli jednak, wbrew temu i pomimo to wszystko, ośmielamy się wystąpić tutaj z wyraźnem zastrzeżeniem co do autentyczności *Carmen Macaronicum* jako utworu Kochanowskiego, to nie popchnęło nas do tego jakieś może osobiste i urojone widzimisię ani też zacierzwienie uganiającego się za sensacyjną nowością szperacza. Przedstawione i rozwinięte w dalszym ciągu wywody i uwagi nasze wyjaśniają dostatecznie powody, które wywołały niniejszą rozprawkę.

Jak wiadomo, łacińsko-polski utwór CM. ukazuje się w druku po raz pierwszy w zbiorze pośmiertnych pism Kochanowskiego, wydanych 1590 r. w Krakowie w drukarni Łazarzowej p. t. *Fragmenta albo pozostałe pisma Jana Kochanowskiego*. Przechowany dotychczas w ukryciu, występuje tu we Fragmentach wiersz CM. jako autentyczny i zgoła niepodejrzany płód muzy czarnoleskiego poety. Skąd go właściwie wydobył wydawca Fragmentów Januszowski, czy razem z innemi skryptami doręczyła mu go pani Kochanowska we własnym autografie poety, czy też może skąd inąd otrzymał on odpis tego wiersza, — co do tego już chyba nikt nie zdoła zaspokoić dręczącej nas ciekawości.

Upłynęło okrągło lat dziesięć od pierwszego wydania Fragmentów, a tymczasem w r. 1600 pojawiła się w Krakowie w niewymienionej, jak się zdaje, oficynie drukarskiej oddzielna broszura, nosząca dosłownie to samo zatytułowanie, co umieszczona we Fragmentach jako utwór Kochanowskiego wierszowana łacińsko-polska fraszka.

„*Macaronicum carmen, de eligendo vitae genere. Cracoviae, Anno 1600*“. Tak, a nie inaczej opiewał tytuł umieszczony na czele tej dzisiaj nieznanej i może już doszczętnie zatraczonej broszury. Przetawienie dwóch pierwszych słów *Macaronicum carmen* zamiast, jak we Fragmentach *Carmen Macaronicum*, niczego zgoła nie dowodzi. Nie sposób przypuszczać, ażeby broszura z r. 1600 miała zawierać coś całkiem innego i odmiennego od tekstu wiersza, drukowanego we Fragmentach. Identyczność tytułu mówi bezapelacyjnie za identycznością obu utworów.

Jako klerowi katolickiemu nieprzychylna a celibatowi szyderczo urągająca satyra, oczywiście nie mogło „*Macaronicum carmen*” (mówimy tu o oddzielnym druku z r. 1600) nie zwrócić na siebie uwagi cenzury duchownej, za Zygmunta III coraz czujniejszej i poskramiającej energicznie różne antykościelne szykany literackie i wszelkie przeciwko duchowieństwu rzymskiemu zwracające się obelżywe zaczepki i uszczyпки. Zaliczono więc *Macaronicum carmen* do książek sięgających wśród ogółu wiernych zgorszenie i jako takie zamieszczono w świeżo przez chełmskiego biskupa Jerzego Zamoyskiego sporządzonym i r. 1604 w Zamościu wydanym Indeksie ksiąg zakazanych¹⁾: Figuruje ono w rzeczonym indeksie na str. 149 w osobnej grupie zakazanych książek pod specjalnym napisem: „*Incertorum Auctorum, Libri Prohibiti*”.

Okazuje się z tego, iż śnać nie wiedział biskup Zamoyski i nie dostrzegli też tego współpracujący przy układzie Indeksu biskupi informatorowie, że chodzi tu przecież o dobrze już od r. 1590 znaną satyrę, przysądzoną przez Januszowskiego uwielbianemu w narodzie Kochanowskiemu.

Godziłoby się tu zaznaczyć jeszcze, iż w tymże samym roku, w którym wyszedł Indeks Zamoyskiego, pojawiło się w Krakowie w Łazarzowej drukarni nowe drugie wydanie Fragmentów, w którym od str. 25—36 znajdujemy CM. przedrukowane bez żadnych zastrzeżeń.

Przyjąwszy za Januszowskim, że CM. jest istotnie dziełem Kochanowskiego, to napisanie tego wiersza zgodnie z opinią Małeckiego²⁾ i Brücknera³⁾ należy odnieść, jeżeli nie koniecznie do epoki padewskiej, to niewątpliwie do okresu pierwszych paru lat, które młody poeta po ostatecznym powrocie z zagranicy spędził już na ojczystej ziemi. Brückner⁴⁾ jako prawdopodobną datę powstania CM. wymienia w przy-

1) Index Librorum Prohibitorum Cum Regulis Confectis per Patres a Tridentina Synodo delectos etc. etc. Zamosci, Martinus Lenscius. Anno Domini M. DC. IV.

2) Małecki A. Jana Kochanowskiego młodość. Przegląd Polski, 1884, T. 75, str. 216.

3) Brückner A. Prace Filol. T. V, str. 646.

4) Brückner A. Prace filol. T. V, str. 646.

bliżeniu rok 1558. Jeżeli wogóle trafnem jest to, zdaniem naszym, bliskie prawdy przypuszczenie Brücknera, to jakżeż w takim razie stać się mogło, iż ten młodociany wprawdzie, ale wielce znamienny a dla indywidualnych wynurzeń swego twórcy niezmiernie ciekawy i ważny dokument literacki przez lat z górą trzydzieści przeleżał w ogóle nieznany i ukryty, aż dopiero wreszcie w r. 1590 wyrwał go zapomnieniu Januszowski? Wśród liczного grona przyjaciół, wśród współczesnej rzeszy literackiej krążyły niezawodnie odpisy różnych pism uwielbianego pieśniarza i kochanego fraszkopisa. Bywały też zapewne i starsze od druku gromadne odpisy, jak np. zbiorek Jana Osmólskiego, zawierający dwie pierwsze księgi elegij łacińskich oraz kilka innych wierszy. Wszelako przeddrukowego odpisu CM. w naszych dawnych literackich pokładach rękopiśmiennych nigdzie dotąd wysledzić nie zdołaliśmy. Nie spotkaliśmy się też nigdzie jeszcze choćby nawet z późniejszym jego odpisem.

Dopiero niedawno temu szczęśliwy wypadek podał nam do rąk fascykuł pism dawnych, t. zw. *Silva rerum* szlacheckie z pierwszej połowy XVII w., będące własnością biblioteki Mycielskich w Kobylopolu pod Poznaniem. I oto nareszcie w tym kobyłopolskim potężnym foliancie, liczącym ogółem 565 kart, odnalazł się i odpis interesującego nas tak żywo makaronu. Mieści się ten odpis na k. 112 rękopisu. Podany jest w dwu kolumnach bez żadnego tytułowego nadpisu i bez wymienienia autora. Tekst odpisu zawiera tę samą liczbę wierszy, co tekst drukowany we Fragmentach. Tak samo jak we Fragmentach niema też i w tekście kobyłopolskiego rękopisu opuszczonych a raczej umyślnie dla swej gorszącej treści wyrzuconych wierszy 65—68, 110—111. 154 (wiersz uszczerbiony) i 150—151. Wnosić stąd można, iż odpis kobyłopolskiego tekstu nie z jakiegoś dawnego rękopisu uskuteczniiony został, ale wprost z druku. Czy z *Carmen Macaronicum*, opublikowanego we Fragmentach, czy też może z *Macaronicum Carmen*, oddzielnie wydanego w r. 1600, nie wiadomo. Porównując go z tekstem Fragmentów, natknęliśmy się w rękopisie na szczupły poczet drobnych i mało znaczących odmiannek, które tu załączamy:

w.	5	w rkp.	<i>prospectans</i>	w dr.	<i>spectans</i>
„	41	„	<i>in hoc positus est labor</i>	„	<i>in hoc omnis positus labor</i>
„	44	„	<i>Quare quidquid habes</i>	„	<i>Quare si quid habes</i>
„	117	„	<i>Adspiciam</i>	„	<i>Aspiciam</i>
„	135	„	<i>ziemiaństwo</i>	„	<i>ziemieństwo</i>
„	153	„	<i>cnotliwam</i>	„	<i>cnotliwą</i>
„	159	„	<i>faciant</i>	„	<i>faciat</i> (omylka druku we Fragm. z r. 1604)
„	165	„	<i>miele</i>	„	<i>miłe</i>

Wskazaliśmy w nagłówku na Klonowicza jako na domniemanego autora wiersza CM., który w rozumieniu naszym Januszowski niesłusznie przypisał i przywłaszczył Kochanowskiemu.

Czy istnieje jakiś bliższy, bądź to rzeczowy, bądź też zewnętrzny może i czysto formalny związek pomiędzy CM. a którymkolwiek z utworów łacińskiej rozległej pozostałości autora Flisa i Worka Judaszowego? Nasuwa się tu nam przede wszystkim pod uwagę wielkie wierszowane dzieło Klonowicza, jego *Victoria Deorum*¹⁾. Otóż w rozprawie A. Mierzynskiego „*De vita, moribus scriptisque latinis Seb. Fab. Acerni*“ (Berolinj, 1857) napotkaliśmy na str. 50 obszerniejszy wyjątek z *Victoria Deorum*, poświęcony bardzo szczegółowemu opisowi mnicha, którego Klonowicz przedstawia okolicznościowo w tym poemacie.

„Jam longaevus erat, tamen illi tonsile mentum
„Splenduit atque sacer pia tempora sulcus obibat,
„Substrictis corona pilis, cui docta pepercit
„Relligio ferri. Sed et ars aciesque fidelis
„Rasitat aure tenus collum capitisque cacumen.
„Fluxa trahebatur vestis talosque tegebat
„In centumque sinus, in rugas mille plicata
„Et manicis nudos mirere natasse lacertos itd., itd.

¹⁾ Pierwotnej (i jedynej) edycji *Victoria Deorum* nie posiadamy w Poznaniu w żadnej bibliotece.

Czytamy i nie wierzymy oczom naszym.

Ależ to w tym 8-wierszowym ustępie znajdują się najwyraźniej terminy językowe i wyrażeniowe frazesy, wyjęte jakby żywcem z CM., i, co nie mniej zastanawia, użyte także przy opisie występujących w CM. dwu osób duchownych, mnicha i świeckiego księdza. W CM. mnich i ksiądz świecki, w *Victoria Deorum* figurą samego tylko mnicha, ale tu i tam ten sam sztafaż literacki i takie same opisowe akcesorja.

Ażeby tem dobitniej i wyraźniej wystawić i unaocznąć powtarzające się w obu tych utworach te wprost uderzające identyczności wyrażeniowe, kładziemy tu obok siebie odnośne wiersze i z CM. i z *Victoria Deorum*:

Carmen Macaronicum.

Victoria Deorum.

v. 15: **Olli** summo ingens **bły-
skabat** vertice **plessus**

v. 15/16: Ad **talos** alter **su-
kniam** demiserat imos
Sukniam fałdorum **centum...**

v. 118: Sed neque te **manicis**
capiat rewerenda szerocis.

...tamen **illi tonsile** mentum
Splenduit...

Fluxa trahebatur **vestis ta-
losque** tegebat
In centumque sinus, in rugas
mille plicata

Et **manicis** nudos mirere na-
tasse lacertos.

I oto — tak nam się przynajmniej wydaje — zagadka autorstwa CM. nareszcie po 300 z górą latach rozwikłana.

Nie mógł Klonowicz, układając swój poemat *Victoria Deorum*, który, jak to stwierdzono dowodnie¹⁾, ukazał się w druku już w r. 1587, zapożyczyć tych charakterystycznych słów, wyrażen i frazesowych określeń z CM., a nie mógł po prostu dlatego, że CM. po raz pierwszy we Fragmentach prasowane wyprawiono na świat dopiero w r. 1590.

A Januszowski i jego powaga edytorska?

Nie był on w dzisiejszem naszym pojęciu dostatecznie skrupulatnym ani nawet rozważnym a tem mniej sumiennym

¹⁾ Przyborowski J. Rok śmierci Fab. Seb. Klonowicza. Ateneum. Warsz. 1878, str. 316.

edytorem. Wiemy to już z różnych wskazań i dorywczych napomknień Brücknera¹⁾, jak to przy sortowaniu i układaniu Fragmentów męszały mu się szyki, jak w poszczególnych ułamkach różnych skryptów Kochanowskiego słabo i marnie się orjentował. Chodziło Januszowskiemu zapewne głównie o możliwie zupełną puściznę wielkiego pisarza, o zebranie i skupienie zgoła wszystkich jego pism i utworów, rozproszonych wówczas i tułających się po różnych rękach. W tej zrozumiałej i na pochwałę zresztą zasługującej pogoni za nowemi i nieznanemi płodami mógł łatwo ulec jakimś mylnym postronnym wskazówkom i doręczony sobie przez kogoś odpis świeżo gdzieś przez innego autora w mieszanym języku łacińsko-polskim napisanego literackiego produktu, bez głębszego wybadania, uznał jako autentyczny utwór Kochanowskiego i we Fragmentach wydrukował.

W pomnikowym wydaniu *Dzieł Wszystkich Jana Kochanowskiego* (Warsz. 1884) ogłoszono tekst CM. (t. II, str. 480—491) w opracowaniu R. Löwenfelda, znanego autora rozprawy: „Joh. Kochanowski und seine lateinischen Dichtungen“ (Posen 1877). Trzymał się Löwenfeld, jak zapewnia, pierwszego wydania Fragmentów z r. 1590. Nie możemy jednak powiedzieć, ażeby we wszystkich szczegółach wywiązał się poprawnie ze swego zadania. Liczbowanie wierszy w tem pomnikowym wydaniu jest z gruntu pomyłone. Wykropkowane w tekście wiersze są w numeracji wydawcy całkiem pominięte i do ogólnego pocztu nie wliczone. W rzeczywistości liczy CM. ogółem wierszy 182, a nie 175, jak mylnie oznaczono w warszawskim wydaniu.

Ponieważ przedmiotem niniejszej rozprawki jest tekst mało szerszemu ogółowi przystępny, (nie masz go w nowszych zbiorowych wydaniach dzieł polskich Kochanowskiego ani u Lorentowicza, ani u Brücknera, Warsz. 1924, a pomnikowe wydanie warszawskie, rzadkie w prywatnem posiadaniu, spotyka się jedynie po wielkich bibliotekach) uważaliśmy za właściwe i ze względu na załączony w końcu słowniczek polski wprost za konieczne, podać tutaj całkowity

¹⁾ Brückner A. Wstęp umieszczony na pocz. dzieła; Jan Kochanowski. Pisma zbiorowe. (Warsz. 1924) zob. str. 22/23, 24, 48, 63.

tekst CM. w nowem wydaniu. Sądźmy, że ten nowy przedruk miłośnikom dawnej literatury będzie wogóle na rękę, a staraliśmy się o tekst możliwie najpoprawniejszy. Dawną zlatynizowanych słów polskich końcówkę -y zastąpiliśmy wszędzie końcówką -i wedle dzisiejszej pisowni; drukujemy więc konsekwentnie: *żywoti* (gen.), *axamiti* (gen.), *sreabri zlotique* (gen.), *rozumi* (gen.), *dobrzy* (nom. plur.), *dwori* (nom. plur.), nie, jak w dawnych wydaniach: *żywoty*, *axamity* itd.

Dołączony do tekstu słowniczek obejmuje szczegółowy wykaz wszystkich słów polskich, które bądź to we formie zlatynizowanej przez dodanie łacińskiej końcówki, bądź też w niezmienionej szczeropolskiej postaci weszły w ogólności do tekstu makaronicznego naszego wiersza. Przy niektórych a zwłaszcza rzadziej spotykanych słowach i terminach podaliśmy obok przykłady tych samych wyrazów, wyjęte z różnych pism Kochanowskiego i Klonowicza. Pozostaje tu jeszcze wspomnieć na końcu, iż te same słowa występują nieraz w CM. obok siebie, to z łacińską końcówką, to znowu w polskiej szacie. Obok *ziemianinus*, *dworzaninus* mamy w liczbie mnogiej polską formę *ziemianie* 116, 141, *dworzanie* 159; — obok *wysokum*, *niezbednos*, *świetekos* itd. występują przymiotnikowe niezlatynizowane formy, jak: *mądre* (*ingenia*) 72, *krasne* (*lumina*) 81, *złote* (*secula*) 177; — jest *grzech* (nie *grzechus*) obok *chlebum*, *stanum*, *stanos*; — jest polska forma *ludzie* 150, która widocznie oparła się przyjęciu łacińskiej końcówki; — są nareszcie tak samo niezmienione a więc polskie przysłowki: *więcej* 148; *podobno* 152.

Carmen Macaronicum

De Eligendo Vitae Genere.

Est prope *mysokum* celeberrima silva *Krakorum*,
Quercubus insignis, multo miranda *żołędzio*,
Istuleam spectans *rodam*, *Gdańskumque* *gościńcum*.
Dąbie nomen habet, *Dąbie* dixere priores.

Hanc ego, cum *suchos* torreret *Syrius* agros
 Et *rozganiaret* non *mądra* *Canicula* *żakos*,

Ingredior, multum de conditione *żywoti*
Deque statu vitae mecum *myślądo* futurae.

Ecce autem *mężos* video adventare quaternos,
Dissimiles habituque oris et dispare *barwa*, 10
Quorum unus *szara* vestibat terga *kapica*,
Praecinctus *tlustum* nodoso fune *żywotum*.
Olli summo ingens *blyskabat* vertice *pleszus*,
Et *noga drevnianum* calcabat nuda *trzewikum*.

Ad talos alter *sukniam* demiserat imos, 15
Sukniam faldorum centum nigrique coloris.
Huic quoque *pleszus* erat, sed eum nutante *bereto*
Texerat, Ausoniis quales *przynoszantur* ab oris.

Tertius induerat multi *kapam axamiti*,
żółtum kabatum et caligas *żółtumque koletum*, 20
żółtos trzewikos, *szpadam*, *piórumque bereti*,
Denique *łańcuchum*, fulva ut sint omnia, *złotum*.

Extremo *makowa* fuit *suknica*, sine ullo
Facta magisterio: si non argentea *para*
Haftkarum et seni penderent margine *knafli*, 25
Pondere, quam *wielka* mage res pretiosa *robota*.

Congredimur, dextrisque datis *śluzbaque porwolna*,
Ante alios *stowis* sic me compellat amicis
Funiger: Apparet, fili, quod et ipse fatetur
Vultus, nescio quas animo te volvere curas, 30
Et *niepotrzebna*s forsā, quae vestra iuventa est.
Quicquid id est, *wolnum* tibi quod *przekazał umysłum*,
Fare age, forsā inest *szaro* quoque *rada cucullo*.

Non me (respondi) *srebri zlotique* cupido,
Zbierandique tenet *niezbednos* cura *pieniądzos*. 35
Nec *Wojemodarum* sellas *orłumque* potentem

Ambio, *wirzchorum czapkam* quoque nolo duorum.
Sed neque per blandum contraxi debita *flusum*,
Callida nēc nostrum versat *pani duszka rozumum*.
Omnibus his vacuum gero (diis sit gratia) pectus. 40

Noster in hoc omnis positus labor, unica cura est
Haec mea, quo pacto possim *rządzare żywotum*,
Invidiaque procul *bespiecznum* dirigere aevum.
Quare, si quid habes, *szerokam* concute *kapam*,

Secretasque tui cellas scrutare <i>rozumi</i> ,	45
Si mihi forte queas sanam conferre <i>poradam</i> .	
Sic ego <i>rozmysło</i> . Sic coepit frater ab alto:	
Macte animo iuvenis, qui non cum simplice turba	
Sortis ab arbitrio pendes, <i>ślepaque boginia</i> ,	
Sed te <i>rozmysło</i> fulcis <i>dobraque porada</i> .	50
Ergo, cum saevis alios fortuna procellis	
Abripiet, tua labetur tuta aequore navis.	
Audi igitur, sensuque imo mea verba reponas.	
Cernis, ut incolumi <i>chrósto młodaque choina</i> ,	
Annosae citius vertantur turbine quercus;	55
Cumque humili parcat Jovis indignatio <i>chlewo</i> ,	
Excelsae <i>srogo</i> feriuntur fulmine turres.	
Sic et in humanis, fili charissime, rebus	
Accidit, ut, qui se <i>powagas rospinat</i> ad altas,	
Fortunae mage sit telis obnoxius <i>ostris</i> .	60
Quae qui serpit humi, qui <i>kątum</i> diligit unum,	
Non adeo timuisse potest; et non nego quosdam	
Tales esse <i>stanos</i> , ubi, si non undique tutus,	
At minus invidiae, minus ipsi denique vivas	
Fortunae expositus,	65
.	
.	
.	
Nam mea ter quinos aetas cum fangeret annos,	
Has itidem, quās te video nunc volvere curas,	70
Mente volutabam tota totoque <i>rozumo</i> .	
Fors et aberrassem, quae sunt humana <i>nie madre</i>	
Ingenia, et iam me <i>chytrus</i> tentare <i>diablus</i>	
Cooperat, ut <i>zonam</i> nobis <i>poimare</i> liceret,	
Et <i>niepotrzebna</i> capiti superraddere curam;	75
Aut stare ingratae <i>nierodzięcznum</i> limen ad aulae,	
<i>Nastułkamque</i> sequi et <i>dworskam</i> sorbere <i>polewkam</i> .	
Sed mihi donarunt meliorem numina mentem:	
Namque mihi in somnis, nostrae lux religionis,	
Visus adesse pater <i>biało</i> Bernardus amictu,	80
Non aliter splendens, quam <i>krasne</i> lumina <i>Phoebi</i> .	
Hic me cunctantem <i>światckas</i> deponere curas	

- Iussit et aũ sacrosanctum properare *zakonum*.
 Hoc quoque chare tibi faciendum censeo fili,
 Si nolis *nędzam* praesentis noscere *świati*, 85
 Et sentire tamen venturae gaudia vitae.
 Paupertas tua te tutum praestabit ab omni
Krzywdą fortunae, coeloque immittet aperto.
 Sed frustra *czekasz*, dum te Bernardus et ipsi
 Admoneant *dobrzy* per talia somnia divi. 90
 Olim, olim istud erat, non cum ieiunia *światus*
 Despicit, et missae nulli praestantur honores
 Amplius. Haec *mnichus*. Coepit sic deinde *kapłanus*:
 Omnia, quae poterant *świelckos* confundere *stanos*,
 Quaeque tibi poterant vitam *zalecare duchorõnam*, 95
 Alta reverendi dixit prudentia patris.
 Quod si forte tuam subit haec sententia *głowam*,
 Ut velis omnino *chlebum* *jadare duchorõnum*,
 Malim te *księdzum*, quam *golum* cernere *mnichum*.
 Nam etsi prodest *długos szemrare pacierzos*, 100
 Et possunt missae *wielkum* recludere *niebum*,
 Et *księża* et *mniszy* psalmos *śpiewamus* eosdem,
 Et *księża* et *mniszy* missas celebramus easdem.
 Cumque pares simus coram, qui *nieba* gubernat,
 Inferior certe coram mortalibus ille est. 105
 Nam neque *wesolas* aliis *pomagare biesiadas*,
 Nec potis est *młodam*, ceu nos, *choware kucharkam*.
 Adde, quod ipse Dẽus *kapłanos* primus in orbe
 Instituit, *księdzosque* suo praefecit ovili.
 110

 Plura loqui nolo, neque enim impugnare *zakonum*
 Est animus, *twoja* tu caetera discute *głowa*.
 Conticuit tandem. faetoque hic fine quievit.
 Tum *dworzaninus*: Non hoc sinat optimus ille 115
 Iuppiter, ut *szara* tectum te aliquando *kapica*
 Aspiciam, aut *drewnianõs* gestare *trzewikos*.
 Sed neque te manicis capiat *reverenda szerocis*,
 Nec Canonicorum bulla *dziesiątaque kopa*.
 Nil magis invisum est hac tempestate *kapłanis*, 120

Nil monachis toto videas odiosius orbe.

Biskupos male *czapka* biceps, male *stula* tuetur,

Nil prosunt *kłatfae*, neque *diabli* forsitan ipsi

Iam metuunt *krzyżos*

Te moneo, si quid iuvenis sub pectore sanae 125

Mentis habes, *chlebum* noli curare *duchornum*.

Invenies aliam, libeat modo discere, *drogam*,

Qua insistens possis prodesse tibi que tuisque,

Nec tantum invidiae subeas *ludzkasque przymórkas*,

. 130

.

Audisti *mnichos*, *wysłuchastique kapłanos*,

Et *dworzaniū* facientem verba tulisti,

Extremus labor est, atque hic brevis, ut *ziemianinum*

De *swojo słuches* dicentem pauca *ziemieństwo*. 135

Nec tibi nostra aliquem pariat dissensio *błędum*,

Dum *swojum* laudat, dum *cudzum* quisque *żywotum*

Improbat, et *swojum* *każdus* te vellet habere.

Forsitan et monachus fieri, fierique *kapłanus*,

Non mala conditio est, et habent sua commoda *dwori*. 140

Nec *ziemianie* carent. Sed tu *wybierare* memento

Vitam, naturae quae sit accomoda *twojaj*.

Nempe potes *czystum* verbis iurare *żywotum*,

Et, quod iurasti, re ipsa praestare: *kapłanus*

Sis licet, et *świątckos* securus negliges *stanos*. 145

Sin aliud natura iubet, quam *święte kapłaństwo*,

Tu ne lude deos et *srogum* *wara piorunum*.

Atque hoc est unum, cur nostro tempore *więcej*

Expediat *świątckum* quam *stanum* ambire *duchornum*.

Omnes *ludzie* sumus: vobis tamen esse *żonatis* 150

Concessum est, solos *grzech* est *ożeniare kapłanos*.

Quamquam mirari possis, et iure *podobno*,

Esse scelus *księdzo cnotliwam**) ducere *żonam*,

Et non esse scelus *kurwam choware kucharkam*.

*) We Fragmentach Kochanowskiego, wyd. z r. 1590, wydrukowano przez pomyłkę *cnotliwą* zam. *cnotliwam*. Powtórzono ten błąd i w drukiem wydaniu z r. 1604.

Sed valeat: nostri non est haec <i>gadka rozumi</i> .	155
Hoc inquirendum potius, <i>dworskumne żywotum</i> ,	
An tibi conducat <i>stanum wybierare ziemiańskum</i> .	
In qua parte quidem non est, quod multa loquamur,	
Tu modo, quid faciant, non quid <i>dworzanie loquantur</i> ,	
Videris. Illi quidem laudant, <i>swojunque żywotum</i>	160
<i>Przekładant aliis</i> , sed cum sunt multa loquuti	
Magnifice et <i>laskam</i> iactarunt usque <i>królewskam</i> ,	
Ad <i>plugum</i> tandem redeunt, fiuntque <i>ziemianie</i> .	
Unde <i>obaczare</i> potes, laudari forsitan aulas,	
Sed <i>miłe doma</i> peti: <i>swojus</i> res optima <i>kątus</i> .	165
Nulli flecto genu, sum <i>wolnus</i> , servio nulli,	
Gaudeo libertate mea, <i>pernoque pokojo</i> .	
Non expono animam <i>wiatris</i> , longinqua petendo	
Lucra, neque occido <i>biednum lichwiando człowiekum</i> .	
Non habeo <i>wielkos</i> , sed nec desidero, <i>skarbos</i> ,	170
Contentus sum sorte mea, <i>własnamque</i> paternis	
Bobus aro <i>ziemiam</i> , quae me sustentat alitque.	
Ipsi epulas nati <i>cnotliwague zona</i> ministrat,	
Omne <i>gotowa</i> pati mecum, quodcunque ferat sors.	
Sum procul invidia, <i>bespiecznos</i> dormio somnos,	175
Spero nihil, curas abigo, mihi denique vivo.	
Sic olim vixisse homines, cum <i>złote</i> fuerunt,	
Secula, crediderim potius, quam flumina lacte	
Manasse, et <i>dębos miodum</i> rorasse <i>gotorum</i> .	
Atque haec pro <i>stano</i> paucis sint dicta <i>ziemiańsko</i> .	180
A quo si quisquam te sevocat, ille videtur	
Omnino vitam tibi non <i>życzare</i> beatam.	

Słowniczek.

aksamit — axamiti (multi a., gen. sing.) 19.

barwa — barwa (dispare b., abl. sing.) 10.

beret (biret, bieret) — bereto (nutante b., abl. sing.) 17; bereti (gen. sing.) 21. Por. Kochanowski, Fraszki, I, 36 (Na Barbarę): Staro-
świecki *bieret*. Por. też Klonowicz, Wor. Jud., Cz. III, 504: w pła-
skatym *bierecie*.

bezpieczny — bespiecznum (aevum) 43; bezpiecznos (sommòs) 175.

biały — biało (amictu) 80.

- biedny — biednum (człowiekum) 169.
 biesiada — biesiadas 106.
 biskup — biskupos 122.
 błąd — błędum 136.
 błyskać — błyskabat 13.
 bogini — boginia (ślepaque b., abl. sing.) 49.
 bulla — Canonicorum bulla (może czytać należy buła?) 119.
 chleb — chlebum (duchownum) 98; chlebum (duchownum) 126.
 chlew — chlewo (humili chl., dat. sing.) 56. Por. Kochanowski, Fraszki, II, 16 (O Koźle): Idźże spać do *chlewa*! Por. także Klonowicz, Wor. Jud., IV, 84: iść od sądów do *chlewa*; tamże, VII, 70: Zawalał... i do *chlewa* wrota.
 choina (młode drzewo iglaste) — choina (abl. sing.) 54. U Kochanowskiego nie znajdujemy słowa choina. Por. Klonowicz, Żale Nagr. I, 26: Wiekopamiętne dęby, *choinowe* bory; tenże, Wor. Jud., Część II, 19; Wielka światłość wynika w *choinowym* borku.
 chować — choware 107; choware 154.
 chróst (krzak, roślina drzewiasta badyłowata) — chrósto (abl. sing.) 54. Por. Kochanowski, Satyr, w. 460: Słuchaj, mogłeś na winnik *chróstu* nie żałować. Por. także Klonowicz, Flis, strofa 281: Kępę rze-kającą, gdzie *chróst* albo piasek, I drobny lasek; Wor. Jud. VII, 8: *Chróstami*, manowcami czyni sobie tory; tamże, O Przycz. 72: Wywodzi je do *chróstu* niezwyklei drogi.
 chytry — chytrus (diabulus) 73.
 cnotliwy — cnotliwam (żonom) 155; cnotliwaque (żona) 173.
 cudzy — cudzum (żywotum) 137.
 czapka (infuła biskupia) — czapkam (wirzchorum duorum) 37; czapka (biceps) 122.
 czekać — czekasz 89.
 człowiek — człowiekum 169.
 czysty — czystum (żywotum) 143.
 dąb — dębos 179.
 Dąbie (nazwa lasu pod Krakowem) — Dąbie 4.
 długi — długos (pacierzos) 100.
 dobry — dobraque (porada) 50; dobrzi (divi) 90.
 doma (przysłówkowe doma ma tu obszerniejsze znaczenie niż: w domu) — doma (miłe doma) 165.
 drewniany — drewnianum (trzewikum) 14; drewnianos (trzewikos) 117.
 droga (sposób) — drogam 127.
 duchowny — duchownam (vitam) 95; duchownum (chlebum) 98; ducho-wnum (chlebum) 126; duchownum (stanum) 149.
 dwór — dwori (nom. plur.: dwory, tyle co: ziemianie, szlachta) 140.
 dworski — dworskam (polewkam) 77; dworskumne (żywotum) 156.
 dworzanin — dworzaninus 115; dworzaninum 135; dworzanie 159.

dyabel (wyraz trzyzgłoskowy wedle wymowy łacińskiej) — diablus (czytaj di-a-blus) 73; diabli (nom. plur.) 123.
dziesiąty — dziesiątaque (kopa) 119.

fałd — faldorum (gen. plur.) 16.

flus (gra w karty) — flusum (acc. sing.) 38. Por. Kochanowski, Apote-gmata (Żart pański): Król Zygmunt grając *flusa*. W znanych nam pismach Kłonowicza nie spotykamy nigdzie tego wyrazu.

gadka (zagadka, zawile pytanie) — gadka 155.

gdański — gdańskumque (gościńcum) 3.

głowa — głowam 97; głowa (abl. sing.) 113.

goły — gołum (mnichum) 99.

gościniec (bita droga jako trakt handlowo-kupiecki) — (gdańskumque) gościńcum 3. Nie kto inny jeno właśnie Kłonowicz użył dwukrotnie terminu gościniec, mówiąc w swoim Flisie o rzece Wiśle jako wodnej drodze handlowej, prowadzącej z Polski do Gdańska. Por. Flis, strofa 282: A nurt zaś krzywy i *gościniec* główny, /Gdzie ma iść szkuta; tamże, strofa 451: Niechaj nas przytknie Boreas cnotliwy, /Do znajomego lądu przez ten krzywy /*Gościniec wodny*...

gotowy — gotowa (żona) 174; gotowum (miodum) 179. Por. Kochanowski, Fraszki, I, 45 (Na Łakomego): A drugi, nic nie robiąc, *miód gotowy* jada.

grzech — grzech 151.

haftka (spinka) — haftkarum 25. Por. Kochanowski, Fraszki, I, 89 (Epitafium Dziecięciu): *Haftkę* lichą polknąwszy.

jadać — jadare 98.

kabat (wierzchnia suknia) — (żółtum) kabatum 20.

kapa (płaszcz) — kapam 19; kapam 44.

kapica (suknia zakonna) — kapica 11; kapica 116.

kapłan — kapłanus 93; kapłanos 108; kapłanis 120; kapłanos 132; kapłanus 139; kapłanus 144; kapłanos 151.

kapłaństwo — (święte) kapłaństwo 146.

każdy — każdus 138.

kąt — kątum 61; kątus 165.

kłatwa — kłatfae (nom. plur.) 123.

knafel (guz, guzik) — knafli (nom. plur.) 25.

kolet (suknia kusa, kurtka) — (żółtumque) koletum 20.

kopa — kopa (dziesiątaque k.) 119.

Kraków — Krakowum 1.

krasny — krasne (lumina Phoebi) 81. Z przymiotnikiem krasny spotykamy się u Kłonowicza, Wor. Jud., Część II, w. 536: Widząc kukułczy naród i duży i *krasny*.

królewski — królewskam (łaskam) 162.

krzywda — krzywda (fortune) 88.

krzyż — krzyżos 124.

ksiądz — księdzum 99; księdzsq 109; księdzo (dat. sing.) 153.

księża (im. zbior.) — księża 102; księża 103.

kucharka — kucharkam (młodam) 107; kucharkam 154. Por. przedewszystkiem użycie szydlerczego i obelżywego dla osoby duchownej terminu *kucharka* u Kochanowskiego, *Fraszki*, II, 25 (O Kaznodziei): A miał doma *kucharke*.

kurwa — kurwam 154. Por. ten szpetny wyraz u Kochanowskiego, *Fraszki*, I, 52 (Na Matematyka): A sam nie widzi, że ma *k...ę* w domu; tudzież *Fraszki*, III, 41 (O Łaziebnikach): Łaziebnicy a *k...y* jednym kształtem żyją.

lichwić — lichwiando 169.

ludzie — ludzie 150.

ludzki — ludzkasque (przymówkas) 129.

łańcuch — łańcuchum 22.

łaska — łaskam (królewskam) 162.

makowy (o kolorze) — makowa (suknica) 25. Por. Klonowicz, *Żale Nagr.* VIII, w. 40: Wzłata *makoskrzydły* motel.

mądry — non mądra (Canicula) 6; nie mądre (ingenia) 72.

mąż — mężos 9.

miły — mile (doma) 165.

miód — miodum 179. Zob. wyżej gotowy.

młody — młodaque (choina) 54; młodam (kucharkam) 107.

mnich — mnichus 93; mnichum 99; mniszy (nom. plur.) 102; mniszy 103; mnicchos 132.

myśleć — myślendo 8.

nastulka (poprawnie nastółka od naścielać, przykrycie na konia, czaprak) — nastulkamque (sequi) 77. Por. Kochanowski, *Muzy*, w. 96: Albo i przy *nastółce* ciągnął się przez pole.

nędza — nędzam 85.

niebo — niebum 101; nieba (accus. plur.) 104.

niemądry — nie mądre (ingenia) 72. Zob. wyżej mądry.

niepotrzebny — niepotrzebna (curas) 31; niepotrzebna (curam) 75.

niewdzięczny — niewdzięcznum (limen) 76.

niezbędny (obrzydły, nienawistny) — niezbędnos (pieniądzos) 35.

noga — noga 14.

obaczać — obaczare 164.

orzeł — orłumque (potentem) 36.

ostry — ostris (telis, dat. plur.) 60.

ożenić, ożeniac — ożeniare 151.

pacierze (l. mn.) — pacierzos (długos) 100.

pani duszka (kochanka, miłośnica) — pani duszka 39. Określenia „pani duszka” nigdzie u Kochanowskiego nie spotykamy. Natomiast zjawia się ten charakterystyczny termin u Klonowicza, por. Wor. Jud. Część II, w. 82: A on isty bałamut... Żywie na tę leż dobrze i z swą *panią duszką*; tamże, Część II, w. 466: Hojnie i bez frasunku z *panią duszką* żyje.

para (t. j. dwa) — para (haftkarum) 24. Por. Klonowicz, Flis, strofa 7: Szczęśliwe flisom, bo dobrą nadzieję /Czynią, gdy *parą* padną im na reję; tamże, strofa 17: Po prawej ręce koźłat *para* ona.

pewny — pewnoque (pokojo; abl. sing.) 167.

pieniądz — pieniądzo 35.

piorun — piorunum 147.

pióro — piórumque 21.

plész (tonzura księża) — pleszus 13; pleszus 17.

plóg — plógum 163.

podobno (jak się zdaje, być może) — podobno 152.

poimać — poimare (żonom) 74.

pokój — pokojo (pewnoque p., abl. sing.) 167.

polewka — polewkam (dworskam sorbere p.) 77. Por. Kochanowski, Fraszki, II, 51 (Na Gospodarza): A mnie się ledwie *poleroki* dostało. Por. także Klonowicz, Flis, strofa 262: Kto już myśliwskiej *poleroki* zakusi.

pomagać — pomagare (tyle co: podniecać, ożywiać, weselać p. biesiadas) 106.

porada — poradam 46; (dobraque) porada 50.

powaga — powagas (qui se powagas wspinał ad altas) 59.

powolny — powolna (służbaque p.) 27.

przekazać (psuć, gnębić, niweczyć) — przekazać (wolnum tibi quod przekażat umysłem) 32. Por. Klonowicz, Wor. Jud., Część III, w. 528: Więc też nie sama (scil. ziemia) rodzi, ale ją pomnaża /Bóg, niebo, słońce, — i czas, gdy jej nie *przekaza*.

przekładać — przekładant (swojumque żywotum przekładant aliis) 161.

przymówka — przymówkas (ludzkasque p.) 129.

przynosić, przynaszać — przynoszantur 18.

rada — rada 33.

rewerenda — rewerenda 118. Por. Kochanowski, Fraszki, II, 26 (Do Piotra Kłoczowskiego): Jeśli mi w *rewerendzie*, czy lepiej w sajanie. Por. także Klonowicz, Wor. Jud., Część II, w. 128: Choć w *rewerendach* chodzą, jak jacy prorocy.

robota — robota 26.

rozganiać — rozganiaret 6.

rozmyśl — rozmysło (abl. sing.) 50.

rozmyślać — rozmyśło 47.

rozum — rozumum 59; rozumi (gen. sing.) 45; rozumo (abl. sing.) 71;
rozumi (gen. sing.) 155.
rządzić (lac. regere) — rządzare (żywotum) 42.

skarb — (wielkos) skarbos 170.

słowo — słowis (abl. plur.) 28.

słuchać — słuches (ut słuches) 135.

służba — służbaque powolna (formuła pozdrowienia) 27.

srebro — srebri (gen. sing.) 34.

srogi — srogo (fulmine) 57; srogum (wara piorunum) 147.

stan — stanos 63; (świectkos) stanos 94; (świectkos) stanos 145. stanum
(duchownum) 149; stanum (ziemiańskum) 157; stano (ziemiańsko,
abl. sing.) 180.

stuła — stuła 122.

suchy — suchos (agros) 5.

suknia — sukniām 15; sukniām 16.

suknica — (makowa) suknica 25.

swój — (de) swojo (ziemieństwo) 135; swojūm (żywotum) 137; swojūm
(et swojūm každyś te wellet habere) 138; swojumque (żywotum)
160; swojus (res optima katus) 165.

szary — szara (kapisa) 11; szaro (cucullo) 33; szara (kapica) 116.

szemrać — szemrare (długos pacierzos) 100.

szeroki (suty, dostatni) — szerokam (kapam) 44; szerocis (manicis, abl.
plur.) 118.

szpada — szpadam 21.

ślepy — ślepaque (boginia) 49.

śpiewać — śpiewamus 102.

świat — świati (gen. sing.) 85; światus 91.

świecki (światowy, cywilny, nie duchowny)—świectkas (curas) 82; świe-
tckos (stanos) 94; świectkos (stanos) 145; świectkum (stanum) 149.

święty — święte (kapłaństwo) 146.

tłusty — tłustum (żywotum) 12.

trzewik — drewnianum trzewikum 14; (żółtos) trzewikos 21; (drewnia-
nos) trzewikos 117.

twój — twoja (głowa, abl. sing.) 113; twojæ (naturæ, dat. sing.) 142.

umysł — umysłum 30.

wara (od warować, rodzaj ostrzegającego lub grożącego wykrzyknika,
znaczy tyle co: strzeż się, uważaj, na bok) — wara (et srogum wara
piorunum) 147. Słowo „wara“ wcale częste u Klonowicza; por. Żale
Nagr. IX, 7: wiera, gościu, *wara!* — Flis, strofa 293: Nowy sterniku,
wara tego bzdziela; tamże, strofa 461: Kto idzie? *wara!* — Wor.
Jud. V, 15: urzędnicy, *wara!* — tamże VII, 158: pędziskocie, *wara!*

— tamże, Część II, 299: Statecznego nie cierpią, sromieźliwy *wara*;
Pożar, 426: Już *wara*, tyranie! Wyjątkowo odnajdujemy to słówko
i u Kochanowskiego w jego humorystycznym fragmencie,
noszącym napis Broda, w. 83: W ten czas więc *wara* wása.

wesoły — wesołaś (pomagare biesiadas) 106.

wiatr — wiatris (dat. plur.) 168.

wielki — wielka (robota) 26; wielkum (niebum) 101, wielkos (skarbos) 170.

więcej — więcej 148.

wirzech — wirzchorum (czapkam duorum, w., mowa o infule biskupiej) 37.

własny — własnamque (ziemiom) 171.

woda — wodam 3.

wojewoda — wojewodarum 36.

wolny — wolnum (umysłum) 32; (śum) wolnus 166.

wspinać się — wspinać (qui se powagas wspinać ad altas) 59. Por. Ko-
chanowski, Treny, XI, w. 11: *Wspinamy się* do nieba.

wybierać — wybierare (wićam) 141; wybierare (stanum ziemiańskum) 157.

wysłuchać — wysłuchastique (kapłanos) 132.

wysoki (wysoko położony) — wysokum (Krakowum) 1.

zakon — zakonum 83; zakonum 112.

zalecać — zalecare 95.

zbierać — zbierandique (non me... zbierandique tenet niezbednos cura
pieniądzos) 35.

ziemia — ziemiam (paternis bobus aro z.) 172.

ziemianin — ziemianinum 154; ziemianie 141; ziemianie 163.

ziemiański — ziemiańskum (stanum) 157; (pro stano) ziemiańsko 180.

ziemieństwo — ziemieństwo (abl. sing., de swojo ziemieństwo) 133.

złoto — złotique (gen. sing., zł. cupido) 34.

złoty — złotum (łańcuchum) 22; złote (secula) 177.

żak — żakos 6.

żołądz — żołędzio (abl. sing.) 2.

żona — żonom (cnotliwam ducere ż.) 153; cnotliwaque żona 173.

żonaty — żonatis (nobis tamen esse żonatis concessum est) 150.

żółty — żółtum (kabatum) 20; żółtumque (koletum) 20; żółtos (trzewi-
kos) 21.

życzyć — życzare 182.

żywoł — 1) życie: żywoti (gen. sing.) 7; (rządzare) żywotum 42; (cu-
dzum) żywotum 157; (czystum) żywotum 143; (dworskumne) ży-
wotum 156; (swojumque) żywotum 160; — 2) brzuch: (tłustum)
żywotum 12.

